

TURLI TIZIMLI TILLARDA MAVJUD SOMATIK FRAZEOLOGIZMLARNING TASNIFI VA ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDAGI O'RNI

Yusupova Marjona Ikromjon qizi

Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7393360>

Annotatsiya. Mazkur maqolada turli tizimli tillardagi somatik frazeologizmlarning zamonaviy tilshunoslikda muhim omil sanalayotgan antroposentrizm bilan bog'liqligi hamda kognitiv jarayonda aynan yuqorida ta'kidlangan frazeologik birliklarning ong tomonidan turlicha qabul qilinishi haqida ma'lumotlar misollar orqali yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: antroposentrizm, somatik, frazeologiya, konseptosfera, konsept, kognitiv, pragmatika, ong va tafakkur.

КЛАССИФИКАЦИЯ СОМАТИЧЕСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ, СУЩЕСТВУЮЩИХ В РАЗНЫХ СИСТЕМНЫХ ЯЗЫКАХ, И ИХ МЕСТО В СОВРЕМЕННОМ ЛИНГВИСТИКЕ

Аннотация. В данной статье рассматриваются связь соматической фразеологии в разных систематических языках с антропоцентризмом, который считается важным фактором в современной лингвистике, и сведения о различном восприятии вышеуказанных фразеологизмов сознанием в процессе познания. выделено на примерах.

Ключевые слова: антропоцентризм, соматика, фразеология, концептосфера, концепт, когнитивность, прагматика, сознание и мышление.

CLASSIFICATION OF SOMATIC PHRASEOLOGICAL UNITS EXISTING IN DIFFERENT SYSTEM LANGUAGES AND THEIR PLACE IN MODERN LINGUISTICS

Abstract. In this article, the connection of somatic phraseologisms in different systematic languages with anthropocentrism, which is considered an important factor in modern linguistics, and the information about the different perception of the above-mentioned phraseological units by the mind in the cognitive process are highlighted through examples.

Keywords: anthropocentrism, somatic, phraseology, conceptosphere, concept, cognitive, pragmatics, consciousness and thinking.

XX – XXI asrlar mobaynida ro'y bergan lingvistik materialni tahlil qilishda antroposentrik yondashuvga o'tish, tobora ko'proq zamonaviy tilshunos tadqiqotchilar tilni shaxs bilan bevosita bog'liq bo'lgan hodisa sifatida o'rganishga murojaat qilishlariga olib keldi. So'nggi o'n yillikdagi ko'plab lingvistik asarlar somatik lug'at va somatik frazeologiyaga bag'ishlangan.

Shunday qilib, filologiya fanlari mavzusidagi sarlavhada "somat" va "tana qismlari"ni qidirganda, Rossiya Davlat kutubxonasining ma'lumotlar bazasida so'nggi o'n yil ichida himoya qilingan yetmishtaga yaqin dissertatsiyalar mavjud (Petrova 2012, Saifi 2011, Shirova 2011, Chumicheva 2010, Sknarev 2006, Taurenskaya 2006, Belogradova 2005, Xamizova 2007, Kravchenko 2009, Podsevalova 2010, Vaxrusheva 2009).

Inson ongida tushuncha aqliy faoliyat birligi vazifasini bajaradi va ongimizdagi tartibli tushunchalar majmui sohasini tashkil qiladi. "Konseptosfera" atamasi mahalliy fanga akademik D. S. Lixachev tomonidan kiritilgan. Akademik D.S.Lixacheva tomonidan ta'riflangan kontsepsiya sohasi - bu millat tushunchalari to'plami bo'lib, u ona tilida so'zlashuvchilar

tushunchalarining barcha imkoniyatlaridan shakllanadi. Xalqning kontseptual doirasi til soʻzlarining maʼnolari bilan ifodalangan semantik sohadan kengroqdir. Xalqning madaniyati, xalq ogʻzaki ijodi, adabiyoti, ilm-fan, tasviriy sanʼati, tarixiy tajribasi, dini qanchalik boy boʻlsa, xalqning kontseptual sohasi ham shunchalik boy boʻladi.

Boshqa tomondan, til inson ongiga kirish, yaʼni uning kontseptsiya sohasi. Lingvistik belgilar yordamida biz fikrlash birliklari sifatida tushunchalarni soʻz bilan ifodalaymiz. Shaxsning lingvistik ongini moddiylashtirish vositasi boʻlib xizmat qiluvchi lingvistik vositalarga alohida soʻzlar, erkin iboralar va frazeologik birliklar kiradi.

Lingvistik ong - bu lingvistik vositalar - alohida leksemalar, iboralar, frazeologik birliklar, matnlar, assotsiativ sohalar va shu sohalar majmui sifatidagi assotsiativ tezauriyalar bilan tashqi koʻrinishdagi ong obrazlari. Lingvistik ong obrazlari subyektning oʻzi tomonidan, asosan, ogʻzaki muloqot jarayonida shakllangan aqliy bilimlar bilan obyektiv faoliyatda sezgilardan olingan perseptiv bilimlarni qayta ishlash natijasida ongda paydo boʻladigan hissiy bilimlarni birlashtiradi”.

Olamning markazida Inson bor. Aynan inson tanasi fazoning boshlangʻich oʻlchovi parametrlarini va shunga mos ravishda vaqtni va asosiy arxetipik qarama-qarshiliklarni “uzoq – yaqin”, “bizniki – begona” va hokazolarni belgilaydi. Butun tana va uning alohida qismlari dunyoni (ichki va ichki) kontseptsiyalashning asosiy asosi sifatida qaraladi. Insonga oʻz tanasi, uning chegaralari, tuzilishi haqida mulohaza yuritish nafaqat makonni (пядь, локоть, foot va boshqalar kabi uzunlik oʻlchovlari misolida), balki uzoq vaqtdan beri eskirgan universal metaforalar sifatida (нос корабля, атаковать в лоб, ушко замка и так далее) idrok etish va tavsiflash uchun manba boʻlib xizmat qiladi.

Tadqiqotimiz doirasida, shaxsning shaxsiy xususiyatlarining kontseptual sohasini tavsiflovchi jihatlarning “tanaviy” talqiniga murojaat qilaylik. Ushbu sohada ikkita umumiy toifa ajratiladi, ularni yanada aniq kichik toifalarga boʻlish mumkin. Masalan:

1) Shaxsning shaxsiy xususiyatlari: jismoniy xususiyatlar va tashqi xususiyatlar. 2) Har xil turdagi xatti-harakatlar, shu jumladan nutq, iroda, aqliy harakatlar va boshqalarni ifodalovchi soha.

Insonning sogʻligʻi, uning jismoniy holati, kuch-quvvati haqida tasavvurga ega boʻlgan shaxsiy xususiyatlar somatik frazeologik birliklar semantikasida mavjud: to be hale and hearty (especially of old people) healthy and strong: Her grandfather was hale and hearty, walking five miles each day before breakfast. Keling, ushbu somatik frazeologik birliklarning tarkibiy qismlarini koʻrib chiqaylik: 1) hale – partly from Middle English (northern) hale, from Old English hāl; partly from Middle English hail, from Old Norse heill — whole; free from defect, disease, or infirmity; retaining exceptional health and vigor. 2) hearty – exhibiting vigorous good health.

Shaxsning tashqi maʼlumotlarini tavsiflovchi somatik frazeologik birliklar orasida quyi toifalarni ajratib koʻrsatish mumkin: a) inson qomatini tavsiflovchi somatik frazeologik birliklar; b) insonning tashqi maʼlumotlari, xususan uning jozibadorligi va goʻzalligi haqida tasavvur beradigan somatik frazeologik birliklar. Qizigʻi shundaki, inson qaddi-qomatini tavsiflovchi somatik frazeologizmlar koʻpincha “bone” va “skin” somatik komponentlarini oʻz ichiga oladi. Suyaklar inson tanasining skeletini, tanamizni tashqi taʼsirlardan himoya qiladigan tashqi teri qoplami bilan qoplangan oʻziga xos “ramka”ni tashkil qiladi. Ammo mushak massasi boʻlmasa, odam qoʻrqinchli darajada ogʻriqli va xunuk koʻrinadi. Aynan shu obraz somatik frazeologik

birliklar semantikasiga kiritilgan to be skin and bone/bones – to be extremely thin; a bag of bones – a person or animal that is extremely thin.

Tashqi ko‘rinish aldamchi, “beauty is only skin deep”, ya’ni as deep as the skin, shallow, superficial. Shu bilan birga, go‘zallik subyektiv tushunchadir: har kim go‘zallikni o‘ziga xos tarzda ko‘radi: “Beauty is in the eye of the beholder”, different people see beauty in different way, what one person finds beautiful may not appeal to another person. Aynan ko‘zlar orqali inson atrofidagi dunyo haqidagi ma’lumotlarning 80% dan ortig‘ini oladi. Ko‘z orqali miya tanish narsalarni taniydi va yangilarini o‘rganadi. Shu sababli, ushbu komponentga ega somatik frazeologizmlar boshqa somatik frazeologik birliklar orasida muhim o‘rin egallaganligi tasodif emas. Ko‘zlar inson tanasining eng muhim organidir. Ular xuddi shunday ko‘rish funksiyasini bajaradilar, somatik frazeologik birliklarda esa ular jozibali ko‘rinishdan kelib chiqqan obyektga qaratilgan e’tiborni ramziy qilishlari mumkin: can’t take/keep your eyes off sb/smt; to catch sb’s eye; to be easy on the eye.

Ushbu somatik frazeologik birliklarni turli kontekstlarda aktuallashtirish misollarini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, u xuddi matnning o‘zi tomonidan “dasturlashtirilgan” va matn semantikasining kontseptual asoslari bilan o‘zaro ta’sir qiladi. Harakat, xulq-atvor harakatlarining kontseptual sohasiga kiritilgan somatik frazeologik birliklar misolida quyidagi idioma orqali ko‘rib chiqishimiz mumkin: to be limp-wristed (inf.) ‘a man who is limp-wristed seems weak and lacks the qualities that people usually admire in a man’ (женоподобный). Ushbu somatik frazeologik birliklarda komponentning limp ‘not firm, stiff or strong’ (мягкий; нежесткий; безвольный; слабый) tahlil qilish uchun eng katta qiziqish uyg‘otadi. Sifatning semantikasida o‘ziga xos, ayollik, yoqimli xulq-atvori bilan ajralib turadigan “noodatiy” erkakning tasviri jamlangan.

Shunisi qiziqki, shaxsning aqliy qobiliyatini salbiy baholagan somatik frazeologik birliklarlar soni insonning kognitiv qobiliyatini ijobiy baholagan somatik frazeologik birliklarlar sonidan ko‘p: a brain box ‘a very intelligent person’; to have a good head on your shoulders ‘to be clever’; to get your head on your shoulders ‘to be clever’; to get your head around smth (inf.) ‘to be able to understand smth’.

Lingvistik shaklda ifodalangan somatikani tahlil qilish insonning o‘z tanasini va uning funksiyalarini qanday tushunishini anglab yetishi uchun kalit bo‘lib, bu shaxsning o‘zini o‘zi bilishiga olib keladi: “Inson tanasi o‘z-o‘zini bilishga bir qator mazmunli xususiyatlarni qo‘yadi, ya’ni inson tanasi o‘zining faoliyat funksiyalarini, xatti-harakatlarini, ratsional va hissiy sohalarini, bir so‘z bilan aytganda, ichki "men"ini - tashqi "men" bilan, tana va tananing qismlari bilan aniqlaydi ”.

Shunday qilib, ikki tildagi frazeologik birliklarning turlari va ular orasidagi farq ko‘rsatildi. Ingliz tilida frazeologik birliklar semantik tuzilishiga va struktura jihatdan professor Smirnitskiy turlarga ajratgan. U bir guruh frazeologik birliklarni bir ma’noviy qismlarga egalilarini ajratgan: to give up, to pull out kabi. Ammo ularni turli tizimli tillardagi tasnifi hali hamon tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biri bo‘lib qolmoqda.

REFERENCES

1. Usmonova, D. S., & Yusupova, M. I. (2021). COMPARATIVE ANALYSIS OF THE SOMATIC PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE ENGLISH AND RUSSIAN LANGUAGES WITH THE COMPONENT "HEART". *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES* (2767-3758), 2(11), 94-99.
2. Usmonova, D. S., & Yusupova, M. I. (2020). "Экономика и социум" электронное периодическое издание, ISSN 2225-1545 № 2 (81), 837-841 бетлар.
3. Cambridge International Dictionary of Idioms. – United Kingdom at the University Press, Cambridge.
4. Ubaydullaeva, D., & Yuldasheva, Z. (2020). POLYSEMY IN THE UZBEK LANGUAGE. In *АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМ* Ubaydullaeva, D. (2022). ҲОЗИРГИ ЗАМОН ТИЛШУНОСЛИГИДА ҚЎШМА ГАПЛАР ТАВСИФИ, ТАСНИФИ ВА МЕТАТИЛИ МАСАЛАЛАРИ. *Science and innovation*, 1(В6), 560-564.
5. Soxibovna, M. G. (2022, August). THE ROLE OF LINGVOCULTUREME IN THE STUDY OF NATIONAL AND CULTURAL FEATURES OF SPEECH UNITS. In *INTERNATIONAL CONFERENCE: PROBLEMS AND SCIENTIFIC SOLUTIONS*. (Vol. 1, No. 3, pp. 48-52).
6. Soxibovna, M. G. (2022). Important features of linguocultureme in study of national and cultural words. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(08), 9-13.
7. Abbasova, N. K. (2020). O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA OLMOSHLARNING QIYOSIY TAHLILI. In *МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ* (pp. 472-476).
8. Ташматова, Г. Р. (2022). ПРОБЛЕМЫ ВНЕДРЕНИЯ ПРЕДМЕТНО-ЯЗЫКОВОГО ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ (CLIL). *Academic research in educational sciences*, 3(3), 953-960.
9. Rafailovna, T. G. (2022). CHALLENGES OF IMPLEMENTING CLIL (CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING). *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(3), 567-574.
10. Ташматова, Г. Р. (2021). Теоретическое обоснование предметно-языкового интегрированного подхода (CLIL) в преподавании. *Science and Education*, 2(12), 816-823.
11. Rafailovna, T. G. (2020). Code-switching in teaching a foreign language. *Проблемы современной науки и образования*, (3 (148)), 69-71.
12. Karimova, S. B. (2022). BELIEFS ABOUT TEACHING GRAMMAR. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(Special Issue 2), 123-127.
13. Iskandarova, S., Karimova, S., & Abdulkarimova, M. (2021). NEGATIVE PREFIXES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. *Збірник наукових праць SCIENTIA*.
14. Aliyeva, N. (2021). Modern concepts of the study of phraseological units within the framework of frame representation and the theory of conceptual metaphor. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 2021(4), 147-156.
15. Aliyeva, N. (2021). MODERN CONCEPTS OF STUDYING PHRASEOLOGISMS IN THE FRAMEWORK OF FRAME REPRESENTATION AND THEORY OF

CONCEPTUAL METAPHOR. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES* (2767-3758), 2(12), 206-211.

16. Nasridinov, M., & Usmonova, D. (2022). EXPOSITION FUNCTIONS IN THE NOVEL "THE JUNGLE BOOK". *International Journal Of Literature And Languages*, 2(05), 22-28.
17. Vaslidin o'g'li, M. N., & Norhujaevich, M. O. (2021). Comparative Typology of Verbal Means Expressing the Concept of " Goal" in Languages with Different Systems. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE*, 2(12), 51-55.